

ŽIVKO GORJANAC

Visoka škola Józsefa Eötvösa

Odjel za hrvatski jezik pri Institutu za manjinske i strane jezike

Szegedi út 2, Magyarország-6500 Baja

gorjanacz.zsivko@ejf.hu

NEKE OSOBITOSTI SANTOVAČKOGA ŠOKAČKOG GOVORA

U napisu je u glavnim crtama predstavljen hrvatski govor sela Santova (Hercegszántó) koje se naselje nalazi na jugu Mađarske kod susreta mađarske, hrvatske i srbijanske granice. Naselje je staro oko tisuću godina, a naseljavaju ga Mađari, Hrvati, Srbi te u manjem broju Nijemci i nešto Slovaka. U prošlosti su u selu u manjem broju živjeli i Židovi. Taj je hrvatski govor staroštokavski i može se uvrstiti u posavski ikavski dijalekt. Karakterizira ga naglasak koji Stjepan Ivšić naziva novim akutom. To je i šćakavski govor. U radu ima primjera za sve važnije karakteristike toga govora, na kraju i dva kraća teksta koji prikazuju taj mjesni govor.

Selo Santovo nalazi se na jugu Mađarske, ondje gdje se susreću mađarsko-hrvatska, mađarsko-srbijanska i hrvatsko-srbijanska granica. Naselje je staro oko tisuću godina i prvi se put spominje za vrijeme prvoga mađarskog kralja sv. Stjepana I. (1000. – 1038.), i to pod imenom *Zanthov*. Od 1405. godine spominje se kao posjed Pétera Herczega i od toga vremena mu je i naziv Herczeg Szántó, u današnjem obliku Hercegszántó. Drugi dio naziva ukazuje da su se stanovnici sela bavili zemljoradnjom. Naime mađarska imenica *szántó* znači *orač*, *oronica*.

Tijekom svoje povijesti selo je spadalo među znamenitija naselja u tome kraju, o čemu, pored ostalog, svjedoči i činjenica da je 17. listopada 1649. godine Santovo posjetio beogradski biskup Marin Ibrišimović i tom prilikom krizmao tri stotine pedeset duša. To bi značilo da su se tamo došli krizmati katolici i iz okolnih naselja. Santovačka je crkva 2002. godine proslavila dvjestopedesetu obljetnicu svoga postojanja. Prema novovjekim popisima stanovništva žitelja je u selu najviše bilo 1910. godine, i to 3687. Iz 1890. godine imamo podatke koji govore i o njegovu nacionalnom sastavu. Tada je u selu bilo 3375 osoba, od toga 1915 Hrvata, 1336 Mađara, 41 Slovak i 35 Nijemaca. Prema popisu

iz 1864. godine u selu je živjelo i 55 Židova.

Zbog straha od pomadžarenja i jer se nisu mogli nagoditi sa svojim susedjanima Mađarima glede omjera hrvatskih i mađarskih misa 1899. godine u pravoslavnu vjeru prešlo je 1177 Hrvata, koji su 1900. godine sagradili sebi crkvu. Pored crkve su sebi sagradili i školu i čitaonicu. Kasnije su se mnogi od njih vratili u svoju staru vjeru, a oni koji su ostali u novoj, posrbili su se. Trenutačno u selu živi oko 2400 stanovnika, oko 400 Hrvata, stotinjak Srba, nešto Nijemaca i Slovaka i oko 1800 Mađara. I dandanas santovački Hrvati sve pobožnosti imaju na hrvatskom jeziku, a što se tiče suživota Mađara i Hrvata, red pobožnosti i njihov omjer u crkvi je apsolutno pravedan. U tome velikom zaslugu imaju ne samo hrvatski vjernici katolici santovačke katoličke župe, nego i njihov svećenik Imre Polyák, inače po narodnosti Mađar.

Šokci su u Santovo vjerojatno došli iz Bosne i Hrvatske, o čemu, pored ostalog, svjedoče i nazivi dviju većih santovačkih ulica. To su Prnjavor i Šlaponice. Da su se u selo doselili i iz današnje hrvatske Baranje svjedoči ulica Daraž (iz naselja Draž) i dio sela zvan Bodolja (iz naselja Podolje). O tome ima i pisanih dokumenata (Mandić 1981: 5). U selu ima više obitelji s prezimenom Gorjanac. Za pretpostaviti je da su njihovi predci porijeklom iz sela Gorjani nedaleko od Đakova.

Santovačkom šokačkom govoru najbliži je govor Šokaca u vojvođanskom Bačkom Bregu i Bačkom Monoštoru, a u Hrvatskoj govor Batine, Draža, Podolja, Gajića i Duboševice u Baranji (Mandić 1973: 5).

Govor je santovačkih Šokaca starostokavski. Nije mu lako odrediti pravo mjesto, ali je najvjerojatnije da ga treba ubrojiti među posavski ikavski dijalekt, jedan od najstarijih hrvatskih štokavskih govora. Taj je govor potanko opisao Stjepan Ivšić u svome djelu *Današnji posavski govor* (1913). Ivšić za glavno obilježje posavskog govora ističe naglasak koji naziva posavskim akcentom, a koji je karakterističan i za govor *Sântova*. On ga naziva neoakutom ili novim akutom. Evo nekoliko Ivšićevih primjera, koji se podudaraju i s mojim zapažanjima u Santovu: *vodě, gospodīn, berēm, s ocēm, sa Šokcēm* itd. (1913: 145).

Glede zamjene staroga jata santovački je hrvatski govor ikavski s primjesama ekavskog. Npr: *līpo dite, cvīće, p'isma, cīlo l'ito, līpe c'ure, p'ovazdan p'ivu, č'ovek, stēna, s'ever, s'ednica, Nem'ačka* itd.

U deklinaciji izjednačene su imenice kojima osnova završava na nepčani i nenepčani suglasnik tako da je u nastavcima prevladalo *e: rāstevi* (hrastovi), *māše rēpem, jājacetem* ('jajetom'), *pod odžākem* ('dimnjakom'), *divāni* ('govori') *šok'ačkim jez'ikem* itd.

Karakteristično je i razvijanje sekundarnih vokala kod pokaznih zamjenica. Primjer: *B'io sam kod otōg čov'eka i kod otē ženē*.

Podudarnost s posavskim govorom očituje se u santovačkom i u nekoliko riječi sa suglasničkom skupinom *ɾj*. Npr.: *g'orji, s'irji, môrje* itd. O toj pojavi Ivšić kaže sljedeće: “Mislim da *ɾj* ni u jednoj od pomenutih riječi ne istječe od velike starine” (Ivšić 1913: 138). Za imenicu *môrje* misli da joj je oblik kajkavskog porijekla “te je mogla k njima dospjeti i preko škole i preko crkve” (Ivšić 1913: 138).

Prema Ivšiću glasa *h* nema na području posavskoga govora, izuzev u nekoliko riječi, “no ni jedan... nije prostonarodni lik” (Ivšić 1913: 198). Slična je situacija i u santovačkom govoru. *H* je zamijenjeno sa *v*, *j* ili nulom. Npr.: *'uvo, M'uvuč, grij'ota, sn'aja, ja nĕmam grĭj'a, gr'a, grĭ, 'rpa, strâ, s'arana, t'rbuv* ili *t'rbu* itd.

Santovački šokački govor je šćakavski. Npr.: *i otp'ušci nam dûge n'aše kak'o i mĭ otpûšćamo dužnĭc'ima n'ašim, prâšćam ti, 'išće, bâšća, zap'ušćan, čistil'išće, p'ušćat, prim'išćat* itd.

U imenicama i pridjevima nije došlo do zamjenjivanja *l* sa *o*. Npr.: *dĭl, mĭl, zrĭl, nâg'al, kis'el, ândel*. U glagolskom pridjevu radnom došlo je do zamjenjivanja *l* sa *o*. Čuva se dvovokalna skupina *-io*. Npr.: *b'io, p'io, s'ijo, j'io*. Dvovokalne skupine *-ao* i *-eo* stegnule su se u *o*, npr.: *cvô, č'ito, gr'izo, krô, l'ego, pĭsô, p'ivo, p'očo, prô, st'igo, t'rgovo, zvô* itd.

Množinski oblici akuzativa imenica muškoga roda na sibilante *c*, *z*, *s* izjednačeni su s ostalim množinskim oblicima. Npr.: *junâc'e, or'ase, oblâc'e, đâc'e, otârc'e* ‘ručnici’, *un'uce* i dr. (usp. nominativ množine: *junâc'i, or'asi, oblâci, đâci, otârc'i, un'uci*.)

Sklonidba u govoru santovačkih šokačkih Hrvata starijega je tipa. U vokativu i neke imenice muškog roda na nenepčani suglasnik imaju *-u*. Npr.: *mrâvu, v'olu, zĕcu* itd.

Genitiv i lokativ množine izjednačeni su. Npr.:

	m	s	ž
G mn.	<i>Igrô je isprid volôva.</i> <i>Zbog sv'atova je d'ošo iz vōjskĕ.</i>	<i>Pišâčili su kraj kôla.</i> <i>Vōjska je prol'azila kraj n'aši sĕla.</i>	<i>Prol'azimo kraj šûma.</i>
L mn.	<i>'Oro je na volôva.</i> <i>B'io je u svatôva.</i>	<i>Na Ĵûd su 'išli p'išice i na kôla.</i> <i>Gr'upe su nastûpale po n'aši sĕla.</i>	<i>Lûto je po šûma.</i>

Dativ i lokativ jednine imenica ženskoga roda ima nastavak *-e*, kao i genitiv jednine: *Cvĭt je poklonj'ijo c'ure. 'Eno sidû u vodĕ. Gl'edali smo f'ilmu na televĭzije.*

U instrumentalu jednine i–deklinacije dolazi do ujednačavanja s glavnim deklinacijom pa oblici završavaju nastavkom –(j)om. Evo nekoliko primjera u rečenicama: *Namāstijo sam kr'uva mašćôm. Kr'uv sam posolj'ijo soljôm. Razmišljam pamećôm. Stālno se b'avi sv'ojom b'olešćôm.*

Naglašeni oblici genitiva, dativa i akuzativa zamjenice *ja, ti* glase *mene, tebe*. Npr.:

	ja	ti
G	<i>Zbog m'ene nīsi m'ogo otić u šk'ulu. M'ene nēma d'ugo. Ōn se m'ene boji.</i>	<i>Zbog t'ebe sam ostô kod k'uci. T'ebe nēma d'ugo u s'elu. Ōn se t'ebe boji.</i>
D	<i>Tô je m'ene sumnj'ivo da n'ikog nēma pod odžākēm. N'eka njoj d'at, nego m'ene.</i>	<i>T'ebe ću d'at polj'ubac.</i>
A	<i>M'ene gl'edi, ni nju.</i>	<i>T'ebe gl'edem cilo vrīme. T'ebe v'oljim, 'Anice, svīm sv'ojim bīćēm.</i>

Nenaglašeni oblici genitiva, dativa i akuzativa zamjenice *jā* glase *mi*, a isti oblici zamjenice *tī* glase *ti*. Npr.:

	ja	ti
G	<i>Nēma mi d'ugo. Boji mi se.</i>	<i>Nēma ti d'ugo u s'elu. Boji ti se.</i>
D	<i>Dāj mi tu čokolādu.</i>	<i>D'at ću ti čokolādu.</i>
A	<i>Teta lījo, s'ad si mi priv'arila. P'ušćite mi un'utra. S'ad si mi ud'arila, istūkla i sl.</i>	<i>Č'ekaj s'amo dok ti uv'atim. Č'ekaj da ti pogl'edem. V'oljim ti, 'Anice, svīm sv'ojim bīćēm.</i>

Genitiv i dativ zamjenice *ona* glasi *njoj*, a akuzativ *nju*. Npr.:

	ona
G	<i>Od njōj se ne mōramo 'bojat. Spāvo sam kod njōj.¹</i>
D	<i>D'anas ćemo otić k njoj na 'užinu ('ručak').</i>
A	<i>S'ad si njū priv'arila.</i>

Akuzativ zamjenice *'oni* glasi *nje*. Npr.: *T'ijo je nje priv'arit. P'ušćite je.*

Vrijedi nam još pogledati oblike onih neodređenih zamjenica koje odudaraju od standardnih. Evo ih: *kōgod* 'netko', *št'ogod* 'nešto', *n'iki* 'neki', *n'ikaki* 'nekakav', *čij'igod* 'nečiji', *sv'akoji* 'svaki', *sv'ačji* 'svačiji', *sv'akaki* 'svakakav', *sv'aj* 'sav', *kojekakī* 'kojekakav', *n'ičji* 'ničiji', *n'ikaki* 'nikakav' itd.

¹ Usp. *Od žene se moramo bojat. Od sina se moramo bojat. Spavo sam kod žene. Spavo sam kod sina.*

Kod konjugacije za taj govor tipičan je krnji infinitiv. Npr.: *pl'est, b'ost, cv'ast, j'ist, m'est, p'ec, r'ec, l'ec, str'ic*. U 3. licu množine prezenta glagola IV. razreda došlo je do ujednačavanja prema ostalim licima prezenta u kojima su *č, ž, š*. Npr.: *pečū, tečū, st'izu, vřšu*. U 3. licu množine prezenta prevladalo je *-u* u svim glagolskim vrstama kod glagola I. razreda II. vrste uz umekšavanje suglasnika u osnovi, npr.: *željū, v'idū*; kod glagola IV. vrste čija infinitivna osnova ima sufiks *-i-*, npr.: *oni v'ozu, n'osu, k'osu, br'oju, v'olju, ljūbu*; kod nekih glagola V. vrste, npr.: *pītu, 'imu, znū, tkū, č'itu*.

Kod pridjeva trpnog prevladava sufiks *-t*. Npr.: *v'rgnit, pol'egnit, ovřšit, s'akrit, 'umit, spāsit, nasūt, proklēt* itd. Primjeri za druge sufikse: *p'otkovan, ispītan, pijān, donesēn, opletēn, poj'iden, izgr'ižen* itd.

Što se tiče nepromjenjivih riječi navodim primjere priloga: *t'ojič, t'ojičke* u značenju 'maloprije', *kveč'eri* u značenju 'sinoć', *nepristrancē* u značenju 'neprestano'. Prijedlog *bez* glasi *brez*, veznik *jer* glasi *jel*. Potvrđen je uzvik *ij'oj* (Npr.: *Ij'oj, al sam se upl'ašila!*). Rabi se riječca *n'eka* u značenju *nemoj*. Npr.: *St'ipane, n'eka se ti n'išta boj'at!*

U govoru Santova ima i podosta posuđenica iz njemačkog, mađarskog, turskog i srpskog. Navodim nekoliko primjera.

Turcizmi: *'odžak* ('dimnjak'), *pëndžer* ('prozor'), *'sokak* ('ulica').

Germanizmi: *'bakter* ('čuvar željezničke pruge'), *'cimerman* ('tesar, drvodjelja'), *'šnajder* ('krojač'), *'šlajer* ('mladenkin veo najvećma bijele boje'), *štrup'andla* ('gumica kojom se nekada čarapa pričvrščivala za nogu'), *'ajziban* ('vlak'), *s'ic* ('sjedalo'), *štrānga* ('uže, konop, konopac').

Mađarizmi: *hal'as* ('ribar'), *sinēs* ('glumac'), *f'odlolt* ('sladoled'), *'vilanj* ('elektrika'), *šargar'epa* ('mrkva'), *budik'e* ('ženske gaćice'), *mentōka* ('hitna pomoć'), *š'išak* ('kaciga'), *tārcā* ('tanjurača').

Srbizmi: *'opština* ('općina'), *z'abavilja* ('odgojiteljica u vrtiću'), *vaspitāč* ('odgajatelj') itd.

Na kraju želim dvama kraćim tekstovima prikazati taj govor. Evo ih:

'Išli smo na Klādu pr'at, klupč'icom. Klupč'ica se nos'ila na glāve, i r'uvo. Pa, 'eto, na D'unav. Klāda se zvāla D'unav. T'amo smo prāli. Kad operēmo, 'onda post'eremo r'uvo na trāvu nek se sūši. Pa 'onda kad je sūvo, Živko, svēžemo pa m'etnemo na klupč'icu pa 'idemo k'uci. A 'ima kad su nas 'odneli na kōla. 'Išli smo pr'at i na Sl'atinu. T'amo b'io kanāl. Pa, eto, perēmo i t'amo kō i na Klādē. Bilo je drōtem ogrādito pa post'eremo nek se sūši. Kad se osūši, 'idemo 'kući. Sl'atina se zvāla i Gālvāča.

Sv'atove su pr'avili kod k'uci. Ni u mijān'e. K'uvar je b'ijo iz komšil'uka. K'okoše su donāšali pa su pr'avili čōrbe i paprikāša. Pa slatkīša. A Rōkuš je svīrō.

Ōn i njeĝ'ova bānda. U s'obe pr'idnje su bīli sv'atovi, i u kŭjne, i u tr'eće s'obe. Pōnda su mi zapros'ili. On, tvōj d'ida Marīn, i njeĝova m'ama M'arica. D'ada mu se zvō Stīpa. 'Umro je za vrīme prvōĝ r'ata, kad mu je bīlo tr'ides pēt ĝ'odina. T'ako ko i mōj. Mōj se zvō Marīn a mōrō je na Srb'iju. Kod Vāljeva je ost'avijo sv'oje k'osti.

Kazivačica: Marija Gorjanac-Blažetin, rođena 24. kolovoza 1913. godine u Santovu.

Literatura

- GORJANAC, ŽIVKO 2004. *Govor sela Santova*. Baja: Eötvös József Főiskola, Pedagógiai Fakultás.
- IVŠIĆ, STJEPAN 1913. Današnji posavski govor. *Rad JAZU* 196, Zagreb, 124–254.
- MANDIĆ, ŽIVKO 1973. *Govor santovačkih Šokaca (fonetika)*. Budimpešta: Sveučilište Loránda Eötvösa, Filozofski fakultet, Katedra za slavensku filologiju (diplomski rad u rukopisu).
- MANDIĆ, ŽIVKO 1981. Riječ-dvije o podrijetlu šokačkih Hrvata. *Narodne novine* 24, Budimpešta.
- VELIN, STIPAN 1999. Pokret santovačkih Hrvata potkraj 19. stoljeća. *Hrvatski znanstveni zbornik*, II/I, Pečuh, 80–100.

Some Peculiarities of the Croatian Subdialect of Santovo

Summary

This study describes the main characteristics of the Croatian subdialect spoken in Santovo (Hercegszántó), a village situated close to the Hungarian, Croatian, and Serbian borders. The village is roughly one thousand years old and is inhabited by Hungarians, Croats, Serbs, some Germans, and a few Slovaks. In the past, a few Jewish families lived there as well. This is an old-Štokavian subdialect, and can be classified as part of the Ikavian dialect of Posavina.

It exhibits Šćakavian features and is characterized by an accent which Stjepan Ivšić dubs “the new acute.” I have given examples of all of the main features of this subdialect, together with two short but representative texts.

Ključne riječi: posavski ikavski dijalekt, staroštokavski šćakavski govor, novi akut, posuđenice

Keywords: Ikavian dialect of Posavina, old-Štokavian Šćakavian subdialect, new acute, loanwords